

Іванієнко В. В., канд. екон. наук, професор
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця, Україна

Теоретичні та прикладні аспекти моніторингу зовнішнього середовища підприємництва

Аспектами моніторингу і діагностики ефективності діяльності підприємств присвячено безліч наукових проєктів та досліджень закордонних і вітчизняних економістів: Дж. Блека, А. А. Томпсона, Н. М. Котвицької, О. І. Амоша, О. В. Красноруцького, С. Г. Дзюби, В. М. Орел, В. Д. Пагрушева, Л. М. Ганущак, Н. П. Борецької, Д. І. Півторак, Ю. Я. Бобало, Ю. Г. Даник, Л. О. Комарова, О. О. Лук'янов, В. М. Максимович, О. О. Писарчук, В. В. Ріппенбейн, Р. Т. Смук, В. С. Стогній, Ю. Б. Сторонський, Б. М. та інших.

На бізнес-структури, які інтернаціоналізують свою діяльність, діє велика кількість факторів та умов, які мають різну природу виникнення: соціальні умови та фактори включають соціальні цінності, норми, переваги та попит; технічні чинники, до яких належать існуючі технології та матеріали; типи господарських зв'язків; організаційні структури, які використовуються, відносяться до організаційних факторів. Активний вплив на бізнес мають культурно-історичні, політичні, правові, економічні та інші фактори та умови.

Аналіз довкілля підприємства – це систематичний процес виявлення, моніторингу та оцінки чинників, які є поза контроль організації, але мають істотний вплив на її діяльність і стратегічний розвиток. По суті це інструмент стратегічної розвідки, що дозволяє компанії бачити далі горизонту повсякденності.

Аналіз довкілля підприємства – це оцінка стану та можливостей подальшого розвитку суб'єктів бізнесу та чинників довкілля – ринки, галузі, постачальники, і навіть більш глобальні чинники довкілля, на вплив яких підприємство нездатно впливати. Аналіз проводиться для того, щоб отримати дані про фактори, які становлять найбільшу небезпеку, або навпаки пропонують нові можливості. Керівництво підприємства має порівняти становище фірми та зовнішні умови: чи є сили підприємства скористатися цими можливостями, і подолати слабкості, які надалі здатні ускладнити проблеми.

Розглянемо найефективніші методики аналізу макросередовища:

1. PEST-аналіз – класичний інструмент для оцінки політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів;
2. PESTEL-аналіз – розширена версія PEST, що додатково включає екологічні та законодавчі фактори;
3. STEEP-аналіз – модифікація, що приділяє особливу увагу соціальним, технологічним, економічним, екологічним та політичним аспектам;
4. STEEPLE-аналіз – додає до STEEP етичні та правові фактори;
5. DESTEP-аналіз – фокусується на демографічних, економічних, соціокультурних, технологічних, екологічних та політико-правових факторах.

PESTEL-аналіз залишається найпопулярнішою методикою серед великих корпорацій. Його популярність пояснюється оптимальним балансом між глибиною аналізу та складністю реалізації.

Покрокова реалізація PESTEL-аналізу включає:

1. Ідентифікація чинників – виявлення всіх значимих чинників з кожної категорії;
2. Аналіз впливу – оцінка сили впливу кожного фактора на бізнес за шкалою від -5 (вкрай негативний) до +5 (вкрай позитивний);
3. Оцінка ймовірності – визначення ймовірності зміни фактора найближчим часом (0-1);
4. Розрахунок значущості – множення сили впливу можливість зміни;
5. Ранжування – виділення найбільш критичних факторів для подальшого моніторингу;
6. Розробка стратегій – формування плану дій адаптації до виявлених змін.

Загальне уявлення про макроситуацію дає PEST-аналіз, широке використання якого зумовлено відносною простотою проведення. У загальному випадку в кожній із підгрупи факторів виділяються найбільш значущі, які оцінюються експертами (в ідеалі – з різних підрозділів підприємства), далі виводиться середня оцінка, що формує ваговий коефіцієнт. Після цього визначається напрямок впливу (позитивний чи негативний) і наводиться детальна розшифровка чинника з позначенням ризику чи можливості. Особливістю використання такої моделі аналізу є суб'єктивізм, що формує певною мірою ризику: необхідно виділити найбільш істотні фактори, що впливають на функціонування підприємства на ринку, та усунути незначні (інакше неминучий перекис моделі). Загалом має бути трохи більше 5 чинників у кожній групі, проте залежно від галузі їх кількість може змінюватися.

На відміну від великих компаній, малі підприємства часто не мають доступу до дорогих аналітичних інструментів і спеціалістів, що обмежує глибину та масштаб моніторингу. Малі підприємства зазвичай діють більш гнучко, що дозволяє швидше адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Тому для них важливий постійний моніторинг трендів та актуальних подій на ринку [1].

У зв'язку зі своєю постійною мінливістю зовнішнє середовище є областю постійного занепокоєння для підприємств. В аналізі зовнішнього середовища вивчаються всі аспекти, які безпосередньо впливають на результати діяльності підприємства. До аспектів довкілля ставляться: життєві цикли різних виробів чи послуг, легкість проникнення ринку; рівень конкуренції, доходи населення, демографічні умови та багато інших.

Ефективний моніторинг та аналіз довкілля підприємства починається з чіткого розуміння різноманіття факторів, що впливають на бізнес. Ці чинники утворюють складну екосистему, у якій кожен елемент може стати джерелом можливостей, і причиною серйозних проблем. Розглянемо ключові групи факторів довкілля:

1. Політико-правові чинники – регулювання, податкова політика, трудове законодавство, політична стабільність;

2. Економічні чинники – темпи економічного зростання, інфляція, відсоткові ставки, курси валют, безробіття;

3. Соціокультурні чинники – демографічні тренди, культурні норми, цінності споживачів, спосіб життя;

4. Технологічні чинники – інновації, швидкість технологічних змін, доступність технологій, рівень НДДКР;

5. Екологічні чинники – кліматичні зміни, екологічні стандарти, доступність природних ресурсів;

6. Галузеві чинники – інтенсивність конкуренції, бар'єри входу, ринкова влада постачальників та покупців.

Важливо розуміти, що фактори довкілля не існують ізольовано – вони взаємодіють та посилюють один одного. Наприклад, технологічні інновації (5G, блокчейн та інші) можуть стимулювати зміни у законодавстві, що, своєю чергою, відкриває нові економічні можливості.

Приоритизація факторів – ключовий елемент ефективного моніторингу та аналізу. Неможливо однаково глибоко відстежувати всі аспекти довкілля, тому важливо визначити чинники, що мають найбільше значення для конкретного бізнесу. Для цього використовують матрицю оцінки значущості факторів (табл.1).

Таблиця 1

Матриця оцінки значущості факторів середовища

Група факторів	Ймовірність зміни	Потенційний вплив	Пріоритет моніторингу
Політико-правові	Середня (0.5)	Високий (0.8)	Високий (0.4)
Економічні	Висока (0.8)	Високий (0.9)	Критичний (0.72)
Соціокультурні	Низька (0.3)	Середній (0.5)	Низький (0.15)
Технологічні	Висока (0.9)	Високий (0.7)	Високий (0.63)
Екологічні	Середня (0.4)	Низький (0.2)	Низький (0.08)

При аналізі довкілля особливу увагу слід приділяти як поточному стану чинників, так і тенденціям їх розвитку. Прогнозування змін у довкіллі – це мистецтво, що поєднує аналітичні методи з інтуїтивним розумінням галузі.

Список використаних джерел:

1. Котвицька Н. М., Орябинський А. С., Паранькевич М. І. Особливості зовнішнього моніторингу малого підприємництва в контексті споживчих товарів. *Економіка та суспільство*. Випуск 67, 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-90>.